

Betzonich omkring det Tidspunkt, da han skrev „Landsoldaten“.

GEORG EMIL BETZONICH

(„LANDSOLDATEN“s FORFATTER)

AF

JOHS. KRØIER

I Begyndelsen af det 19. Aarhundrede – antagelig omkring Aaret 1810 – indvandrede hertil Landet en ung Damaskesvæver fra Byen Graz i Steiermark, paa Grænsen mellem det gamle Østrig og Ungarn. Slægten stammede fra Ungarn. Han bosætter sig i København og bliver gift med en dansk Pige, ANE CHRISTINE LUND, Datter af Danmarks sidste Klokkestøber. Det ser ud som om Familien i alt Fald af Navn har tilhørt den tyske Menighed i København, idet Børnene er døbt i Skt. Petri Kirke. Ægteparret fik mange Børn – ialt 12. Den yngste af disse blev født den 10. Juli 1829 og fik i Daaben Navnet GEORG EMIL BETZONICH.

Det har sikkert været smaat for Familien. Den unge Væver

JOHAN SEBASTIAN BETZONICH har med 12 Børn i Aarene efter Statsbankerotten næppe haft ret store Midler, og vi ved da ogsaa, at Barn-domshjemmet var tarveligt, men der har aabenbart hersket en god Moral og et godt Sammenhold mellem Forældre og Søskende. Børnene klarede sig senere jævnt godt i Livet. Georg Emil bliver 29/10 1844 antaget paa Elevskolen eller Det kgl. Artillerikorps' Underofficerskole, som den dengang hed. Den havde Tilholdssted paa „Gamle Laboratorium“ fra 1816–1857, i Overgaden o. V., der, hvor nu A/S „Burmeister & Wain“s Bygningskompleks ligger.

Skolen var dengang 4-aarig, og Betzonich afgaar saaledes i Krigs-aaret, 1. April 1848. Afgangsklassen var paa 11 Elever. Ved Afgangen udnævntes Eleverne til Bombarderer, og de afgik straks til Krigs-skuepladsen. Betzonich ansættes ved 1. Art. Regiment, hvor han gør Tjeneste til 1868, da han forsættes til 1. Art. Batl. (den ved Hærloven af 1867 nyoprettede Søbefæstning), hvor han forbliver til Afskeden.

Hans militære Data er følgende:

Corporal 1848, Sergent 1853, Fourer 1861, Commandersergent 1867, Oversergent samme Aar og Stabssergent 1879. Han gennem-gik samtlige praktiske Skoler. Af Specialuddannelse kan nævnes, at han var ansat ved Commissionen til Eftersyn af den active Armees Haandvaaben, ligesom han i 1871 deltog i et Kursus i Søminetjeneste. I 7 Aar laa han i Garnison paa Kronborg.

Han deltog med Hæder i begge vore slesvigske Krige. I 1848–51 ved Artilleri-Commandoen i Fredericia og paa Fehmern, i 1864 ved 4. Batteri. I 1849 var han med i Forsvaret af samt Slaget ved Fredericia og i 1864 i Forsvaret af Dybbøl. Han og en Broder, CHRISTIAN BETZONICH, Underkorporal ved 3. Forstærkningsbataillon, kæmpede Side om Side den 6. Juli 1849. Broderen faldt og ligger begravet i den store, fælles Kriegergrav i Fredericia.

Under sit Garnisonsophold i Helsingør blev han i 1855 gift i Kronborg Slotskirke med CHRISTIANSINE (SINE) NICOLINE MØLLER, født 1833 i København, Datter af Snedkersvend, senere Snedker-mester JOH. CHR. MØLLER, og dermed indlededes et lykkeligt Samliv, der varede i 46 Aar. Hustruen blev ham en uvurderlig Medhjælp og Støtte, baade i Hjemmet og i hans Arbejde.

Efter Krigen 1864 blev Betzonich udnævnt til Dannebrogsmænd. Hans foresatte ønskede ham forfremmet til Officer, men han afslog dette. Om Grunden hertil forlyder intet. Maaske har han ønsket Ro til sit litterære Arbejde, maaske har han tænkt som Herman von

Bremen siger det i „Den politiske Kandestøber“: „Jeg er Kandestøber med Gud og Æren, jeg vil og døe Kandestøber“.

I 1885 tager han sin Afsked fra Hæren, udnævnes derefter til Krigsassessor og træder samtidigt ind i en Stilling som Assistent ved det militære Klædeoplag. Dette havde dengang til Huse i et lille, graat, uanseligt Hus paa Sct. Annæ Plads Nr. 26, der hvor nu Det forenede Dampskibs-Selskab har opført en Tilbygning til sin store Hjørneejendom. I 1890 flyttede Klædeoplaget til sin nye Bygning i Rigensgade, og Betzonich virkede her i en Aarrække.

Betzonichs militære Løbebane var ikke afvigende fra saa mange andre dygtige og pligtro Underofficerers. Han var agtet saavel af over- som underordnede. Men det var ikke paa dette Felt, at han skulde blive landskendt. Han havde en Evne ud over det almindelige til at give sine Tanker skriftligt Udtryk – han førte en let Pen. Naar hertil kom, at han var en dybt religiøs Natur med et filosofisk Anstrøg og udpræget Idealist, er det ikke underligt, at han før eller senere maatte søge ind paa Forfattervejen. Allerede i sin Ungdom skrev han – vel mest Sange og Smaadigte – men i 1860 samler han al sin Formaaen i et enkelt større Arbejde „Dansk Soldaterliv“, der skulde blive hans mest kendte. Betzonich var jo dengang endnu en ung Mand – 31 Aar og stod naturligvis derfor famlende og usikker i sit første Forsøg paa at faa noget offentliggjort. Hvad gjorde han da? Ja, han gjorde noget, som paa Forhaand næsten maatte synes haabløst, og som i alt Fald vidner om stort moralsk Mod. Han gik – bævende af Frygt – op til Forfatteren MEIR GOLDSCHMIDT, som dengang boede i Gothersgade 14. Denne var paa dette Tidspunkt paa Højdepunktet af sin politiske og aandelige Indflydelse.

Til denne beundrede, frygtede, ja i visse Kredse hadede Mand, henvender Betzonich sig! Og hvad sker. Professor Meir Goldschmidt modtager ham venligt, læser hans Manuskript, roser og opmuntrer den unge Mand. Han optog straks første Kapitel i sit Tidsskrift „Nord og Syd“, og giver Bogen Navn – – den korte, rammende Titel.

Betzonich glemte aldrig den Velvillie, som Goldschmidt her viste den ukendte, og han giver selv i en Eftertale til Bogens 2. Udgave, der udkom 1880, Udtryk for sin Ærbødighed, Beundring og Taknemmelighed overfor denne Mand. Paa anden Maade fik Goldschmidt ogsaa Betydning for ham, idet han – hvad der kan spores – lærte meget af Forbilledets Skrifter.

Dette blev Indledningen til et Forfatterskab af ikke ringe Betydning for en stor Læsekreds af Befolkningen og ikke mindst for den Stand,

Betzonich tilhørte. Herefter udkom i Rækkefølge: „Varulven“ (1861), der først stod trykt i Goldschmidts „Hjemme og Ude“, „En Kjærligheds Historie“ (1862), „Fortællinger“ (1866), „Tre Fortællinger“ (1870), „Soldaterhistorier“ (1871) og „Indenfor Voldene“ (1876), endvidere en Digtsamling „Fra et Ungkarleliv“ (1871).

Indtil 1870 udkom hans Bøger under Mærket G. h.

Som man ser en ikke ubetydelig Produktion.

Hvorledes var nu Kvaliteten af denne, og hvad vilde han med den? Havde han noget paa Hjerte? Ja, Størstedelen af hans Produktion er – som det er blevet sagt – præget af hans Livsstilling. Ganske vist er der imellem ogsaa Folkelivsskildringer hentede navnlig fra Landalmuens og Smaakøbstdads Folks Liv; men i Hovedsagen er det dog Hærens indre Liv, Soldatens og i Særdeleshed Underofficerens Livsvilkaar, han belyser. Og han gør det ud fra det bedste Grundlag, der kan gives en Forfatter – Selvoplevelsen. Gennem hele hans Forfatterkab gaar som en Grundtone: Kærligheden til Folk og Fædreland og en dyb Tro paa det godes Sejr. Hans Sprog er rent og velformet han skrev et smukt Dansk, ligesom han ogsaa af sine nærmeste – Børnene – forlangte, at de skulde tale et smukt, soigneret Sprog. I det hele havde han et fint Øre for Sprog, det fremgaar bl. a. af hans Bondefortællinger, hvor den nordsjællandske Dialekt er fremherskende. Men han var ogsaa en god Iagttaget. Hans Billeder kan være malende, ofte poetiske, men Fremstillingen lider af stor Bredde, en Egenskab han jo forøvrigt delte med Flertallet af Datidens Forfattere. Betzonich havde en ikke ringe Evne til psykologisk Iagttagelse, der ofte præger hans Karakter- og Typeskildringer, og en Fantasi, der ofte tangerer det mystiske. Hans Moral er uomtvistelig, aldrig er der i hans Bøger en Plathed, og hans Tro paa saavel det guddommelige som det menneskelige er urokkelig.

Hans litterære Indsats blev vel modtaget; det var jo et nyt Felt, der toges ind til Kultur. Om Præster, Embedsmænd, Kunstnere og Søfolk var der skrevet meget, ogsaa om Bønder var der siden Midten af Fyrerne begyndt at vokse en Litteratur op; men om Underofficerer – – endda samfundsmæssigt (eller som vi i vore Dage vilde sige „socialt“) belyst, det var noget nyt. Og saa vidste Manden aabenbart, hvad han talte om! „Dansk Soldaterliv“ fik mange Læsere og Venner; ogsaa Pressen ydede ham Anerkendelse. Et saa anset Blad som Carl Plougs „Fædrelandet“ skriver i 1860 om „Dansk Soldaterliv“: „..... Enhver Københavner kjender vist fra Gaden et Folkefærd, som kaldes Artilleri-Underofficerer, thi det er noget nær det smukkeste Folkefærd

i Kjøbenhavn. Om dette er Bogen skreven, og vi kunne tilføie: den er godt skreven. I en Mængde anskuelig fremstillede Skikkelser af alle Aldre og Grader skildrer den Underofficerernes Liv i og udenfor Tjenesten. Forfatteren er hjemme i det, han vil fortælle og ikke sjældent overraskes man af et meget fint Blik for sjælelige Tilstande samt en ikke ringe Aandsmodenhed i Bedømmelsen af dem“. Og Bladet „Avertissements Tidende“ skriver samme Aar: „. . . Det foreliggende Værk udgør det store Hele, vi kalder Livet, kort sagt man faar det Indtryk, at Bogen er skreven af en primitiv Digternatur, der i dette Værk har født sin første, levende Frugt“. „Dagbladet“ anmelder 1861 „Varulven“ og skriver bl. a.: „. Gave til at hilde Læseren i det sagnagtige, fantastiske Billeder, som han opruller, er i denne Fortælling Forfatterens Hovedfortrin, og hermed forener sig endnu Blik for en hensigtsmæssig, planfuld Anordning“.

At Betzonich med sin brede, helt igennem folkelige Stil maatte faa en stor Læsekreds, kan ikke undre. Hans Bøger kom vidt omkring i By og paa Land, ikke alene herhjemme, men ogsaa i Udlandet, idet en stor Del af hans Produktion blev afsat i Nordamerika, hvor den var kærkommen Læsning for mange Skandinaver.

Som Prosaforfatter gjorde han sig saaledes gældende i Tiden, som Lyriker derimod ikke. Hans Digte stammer sikkert for de flestes Vedkommende fra hans Ungdom, og Samlingen burde maaske derfor rettere være benævnt „Ungdomsliv“. De er nete, men savner ofte digterisk Form og Originalitet. Betzonich var og blev Epiker.

Hvorledes ser nu Eftertiden paa Betzonichs Forfatterskab? De fleste af hans Biografer anerkender ham som en elskværdig Fortæller, med et folkeligt, patriotisk Sindelag, men tillægger ikke hans Produktion nogen større kunstnerisk Værdi. Dette kan man dog ikke tillægge afgørende Vægt. Litterater og andre „Fagfolk“ har ofte betegnet afdøde Forfattere som mindreværdige, om hvem det med Rette kan siges, at de i Oplysningens Tjeneste har haft afgørende Betydning for store Dele af vort Folk. Dette gælder f. Eks. hele den Litteratur, som man med et noget nedsættende Udtryk har kaldt „Skolelærerlitteraturen“. En nyere Tids Bedømmelse gaar dog ud paa, at dennes fornemste Repræsentanter ingenlunde kan frakendes kunstnerisk Værdi, rent bortset fra den meget store Andel, de har i den danske Bondes Oplysning fra Midten af det 19. Aarhundrede til op omkring Systemskiftet. Men skal vi placere Betzonich, saa maa det blive i Rang med disse Forfattere. Hvad de blev for danske Bønder, det blev Betzonich for danske Underofficerer og ogsaa for andre, store Kredse af Befolkningen.

Hans Betydning for Underofficersstanden kan næppe overvurderes, hans Indsats er her skelsættende. Betzonich var den første, der overhovedet betragtede denne Klasse som en Stand, og som formulerede dens Maal og Betydning. Soldaten var for ham Vogteren af Nationens Liv og Ære. Derfor skulde Militæretaten udrenses og højnes og da først og fremmest Underofficersstanden, hvis Fejl han forstod, og hvis Dyder han kendte. Med sin stærke Indignation over de Forhold, hvorunder de levede, forbandt han et idealt Blik paa deres Gerning. „Det er vel sandt,“ siger han i „Dansk Soldaterliv“, „at enhver Stand kan bedømmes efter de daarlige Individuer, der findes i den, og det er ligesaa sandt, at Underofficersklassen i Reglen fremkalder et vist uhyggeligt Begreb, skønt alt ydre er strammet og blankt; men er Armeen end et Legeme med mange kræftbefængte Dele, saa gaar der ogsaa Aarer igennem det, fuldt af varmt, frisk strømmende Blod, og det ved jeg, Underofficersklassen vil engang rejse sig og vise, at den ikke alene er en af Armeens vigtigste Dele, men ogsaa, at den er fuldtud vaagen og voksen sine Pligter“. Den Mand, der kan sige dette i Aaret 1860 er en fremsynet – en meget fremsynet Mand, saa sandt som den Bevægelse, han her profeterer, først tog rigtig Fart ca. 40 Aar efter. Kærligheden til den Stand, han var et virksomt Led af, er den røde Traad igennem hans Forfatterskab, ja gennem hele hans Liv.

Ogsaa Elevskolen skildrer han i „Dansk Soldaterliv“, hele Begyndelsen er henlagt til Skolen, og Bogen er jo delvis en Selvbiografi. Han siger meget smukt og godt om Skolen og om Samlivet – Kammeratskabet – mellem de unge. Han lægger ikke Skjul paa, at han nærer Veneration for Skolen og værdsætter de Kundskaber og den Udvikling, den gav sine Elever. Han er dog heller ikke blind for dens Mangler i Opdragelsen. F. Eks. peger han paa det Faktum, at Skolen ganske forsømte at gøre sine Elever fortrolig med Omgangen med Penge, og at den uddannede dem paa en Maade, der pegede langt ud over den Stilling, de senere indtraadte i, og paa den bratte Overgang fra streng, regelbunden Isolation til forholdsvis ubunden Frihed efter Afgangen. Men han beklager ikke Strengheden i den haarde Skoles Metoder, og han nærde til sin Alderdom en sønlig Ærbødighed for Skolen og Minderne om den.

Efter 1876 udgik ikke flere Bøger fra Betzonichs Haand. Men da han i 1885 tog sin Afsked fra Hæren, fik han Tiden til sin Raadighed, og han foretager nu det store Spring i sin Produktion – han forsøger sig som Dramatiker. I Tiden 1885–86 skriver han Skuespillet „Landsoldaten“. Han kalder det selv et Krigsskuespil, han kunde ligesaagodt

have kaldt det et Folkeskuespil, for alle dettes Ingredienser findes heri: Helte og Skurke, fine Folk og Smaafolk, Djærvhed og Lune, Ondskab og Surhed o. s. v. Det gode og sande belønnes, det onde faar sin Straf, og de trofaste i Kærlighed faar hinanden. Men Milieuet er det militære, Handlingen er 3 Aars-Krigen og Stemningen er „Aanden fra 48“, deraf Benævnelser Krigsskuespil.

Initiativet til Stykkets Tilblivelse var Svigersønnen, CARL HENRIKSENS – den senere Direktør for Sønderbros Teater. Han hentede den fra et ubetydeligt Stykke „Fra 48“ af SOFUS BIRCH, der var Teaterejer i Aarhus. Det gik paa den Tid i Provinsen, opført af Dir. VILHELM PETERSEN (Peter Vilh), men faldt. Carl Henriksen har sikkert mange Gange hørt Betzonich fortælle, muligvis har han læst en Artikelserie „Under Danebroge 1848-50“, som Betzonich i 1878 skrev i Ugebladet „Nutiden“ om sine Oplevelser i begge Krige, og han gik derfor til Svigerfaderen, der derefter sammen med sin Hustru skrev „Land-soldaten“. Hun har saaledes en meget stor Andel i Stykkets Tilblivelse, hvad der vistnok er Offentligheden ret ukendt. Betzonich henvendte sig først til Casinos daværende Direktør, AUGUST RASMUSSEN, der efter at have læst det som Betingelse for Stykkets Antagelse forlangte, at dette paa flere og væsentlige Punkter skulde ændres. Dette vilde B. ikke. Han gik derefter til Dagmartheatrets Direktør, THEODOR ANDERSEN, der stillede en lignende Fordring. B. maatte da gaa ind paa at lade Professor VILH. ØSTERGAARD „bearbejde“ Stykket, som man kaldte det. Bearbejdelsen kom nærmest til at omfatte Scenebilleder og Tilfilning af Replikker; men Figurerne rørte han ikke. Kun 2 gik ud i visse Scener (Doris Vanvidsscene og en meget smuk Dødsscene). Dagmartheatret fik kun Eneret til Opførelse i Hovedstaden, medens Betzonich beholdt sig Retten til Opførelse i Provinsen. Paa Dagmartheatret fik Stykket Premiere 2. Juledag 1886 i den bearbejdede Skikkelse. I Provinsen – hvortil B. overdrog Eneretten til Carl Henriksen – kom det op i den originale Form. Begge Steder blev det en i dansk Teaterhistorie paa dette Tidspunkt eksempelløs Succes.

Betzonich fik – saavidt det har kunnet oplyses – kun et mindre Honorar een Gang for alle fra Dagmartheatret. Det var dengang en meget almindelig Affindelsesmaade, særlig overfor ukendte Dramatikere. I Provinsen havde han derimod en Afgift af Forestillingerne og tjente derved noget paa det. Han selv lukrerede dog ikke stort ved sit Livs store Succes. I vore Dage vilde han med de nugældende Afgiftsregler være blevet en rig Mand.

Dagmartheatret var paa den Tid Københavns nyeste Privatteater

– eller „Secondteater“, som Privatscenerne den Gang kaldtes. Det blev aabnet 1883 og overtaget af Theodor Andersen i 1884. De første Sæsoner slog fejl. Teatrets Økonomi var det slettest mulige, og man stod overfor at maatte give op. Theodor Andersen var en praktisk Mand – oprindeligt uddannet som Lærling paa Holmen og Skriver ved Orlogsværftet. Da kom Tilbudet om Opførelsen af „Landsoldaten“. Theodor Andersen var stærkt i Tvivl. Betzonich var jo som Dramatiker et ubeskrevet Blad. Nogle af de nærmeste syntes godt om Stykket, andre dødsdømte det paa Forhaand. Han antog det, men var sikkert klar over, at det økonomisk var Knald eller Fald. Og saa blev det en Succes af en Størrelse, ingen havde turdet drømme om. Og Andersen, der som sagt var en praktisk Mand, forstod at fiske i rørte Vande. Han etablerede saakaldte „Teatertog“ fra Provinsen til København, saaledes at man paa Stationerne kunde løse Billetter til Stats- og Privatbanerne, der tillige gav Adgang til Teatret. Provinsboere og Landboere strømmede ind. Endvidere etablerede han Samarbejde med Hæren, saaledes at Soldater afdelingsvis fik Stykket at se. Alle skulde se det. Der dannedes ligefrem „Foreningsture“ baade fra Thy, Vendsyssel og Bornholm til København for at faa „Landsoldaten“ at se. Kongefamiliens Medlemmer var hyppige Gæster ved Forestillingen. En Dag kom der Bud til Betzonich, at Kongen, Chr. IX, ønskede at tale med ham. B. søgte da Audiens. Under denne spurgte Kongen, der vistnok kendte B. fra sit Besøg i Skanse II paa Dybbøl (paa hvis yderste venstre Flanke B. gjorde Tjeneste i 1864): „Sig mig, er der ikke et Ønske, jeg kan opfylde for Dem?“ „Jo, Deres Majestæt“, svarede B. „at min Svigersøn, Carl Henriksen, kan faa en Bevilling i København“. Men det viste sig, at det kunde Kongen ikke gennemføre. Bevillingernes Antal var stærkt bundet, og den daværende meget indflydelsesrige Departementschef, RICHARD, satte sig imod. Men glemt har Sagen aabenbart ikke været fra den gamle Konges Side, thi den første, der fik en saadan Bevilling, da der i 1901 atter blev Lejlighed, var Carl Henriksen (Sønderbros Teater).

Stykket gik sin Sejrgang baade i Hovedstaden og Provinsen, saaledes at der næppe var en eneste dansk Provinsby eller Flække, hvor Skuespillet ikke var opført. Da Sæsonen 1886-87 var tilende, trak Theodor Andersen sig tilbage – i det psykologisk rigtige Øjeblik – som en rig Mand; ifølge efterladte utrykte Familieoptegnelser gik han fra Teatret med en Gevinst paa over 100.000 Kr. indtjent paa ca. 4 Maaneder. Hans Efterfølgere paa Dagmar-teatret tog atter Stykket op i Sæsonen 1887-88 (Udstillingsaaet), og i de følgende Aar overgik

det til „Casino“, der i Begyndelsen af det 20. Aarhundrede med stort Held genoptog Stykket, hvorefter det endelig henlagdes som udspillet.

Endnu et Par Gange i vort Aarhundrede dukker Stykket op. Det ny Teater, der var aabnet 1908 med VIGGO LINDSTRØM som Direktør, stod i 1911 for Fald. Da greb Viggo Lindstrøm, 25 Aar efter at han paa Dagmarteatret havde skabt en uforglemmelig Skikkelse i Hovedrollen - Jens Daglykke - til den Udvej at genoptage „Landsoldaten“. Det blev naturligvis ikke en Gentagelse af den store Succes - Tiden var jo en anden - og Lindstrøm var, som han selv sagde, i Mellemtiden blevet baade gammel og tyk; men den reddede for 2. Gang en Teaterdirektør og bevirkede, at Lindstrøm kunde gaa fra Teatret uden Fallit. Endelig i 1926-27, da Opførelsesretten var solgt til Direktør AXEL FRISCHE, tager denne Stykket op - med sig selv i Hovedrollen - paa Folketeatret og i en ny Bearbejdelse af FLEMMING LYNGE. Betzonichs originale Arbejde var nu saa stærkt ændret, at det - kunstnerisk set - faldt.

Hvor mange Gange har „Landsoldaten“ været opført? Ja, tager man alle Provinsopførelserne med, har det gaaet flere Tusinde Gange, det overgaas i denne Henseende kun af „Elverhøj“, der nu nærmer sig sin 800. Opførelse paa Det kgl. Teater, og som med Tillæg af Provinsopførelserne ubetinget er Danmarks største Teatersucces, hvad Opførelsesantallet angaar. Men Stykket har jo nu ogsaa snart 125 Aar paa Bagen (6/11 1828) og ligger desuden i et helt andet digterisk Plan, hvortil kommer den enestaaende Musik, der for en stor Del bærer Stykket. Man tør imidlertid hævde, at i det danske Folkeskuespil er „Landsoldaten“ uden Tvivl det førende.

Hvad var nu Grunden eller Grundene til denne enestaaende Succes? Ja, der kan paapeges et Par. For det første er Stykket baaret oppe af en ægte, national Stemning, der umiddelbart griber - det er Grundelementet. Typerne er ret fast og sikkert tegnede - Forfatteren kendte dem jo ud og ind, og Replikbehandlingen er livlig og træfsikker. Men dernæst maa man ikke glemme Tiden, hvori det opstod. Det var midt i 80'ernes skarpe, politiske Kampe (Provisorieaarene). Forsvarsbevægelsen herhjemme rejste Fanen, og den „frivillige Selvbekatning“ satte ind. En national Stemningsbølge gennemstrømmede store Dele af Befolkningen. Hertil kom, at der endnu var mange levende, der havde deltaget i eller i alt Fald kunde huske baade Trearskrigen og 1864. Det var Folk i 50'erne og 40'erne dengang. Dette var den naturlige Baggrund for den overvældende Succes.

En medvirkende Aarsag har Stykkets Opsætning og Udførelse

naturligvis ogsaa været. Og her havde man paa Dagmarteatret det Held til Hovedfiguren, den menige Jens Daglykke – at have en ung Skuespiller, Viggo Lindstrøm, der var som skabt til Rollen. Lindstrøm var Komiker, men det var ikke tilstrækkeligt til Udførelsen af denne Rolle. Der er over Figuren noget paa eengang naivt og forslagent, ligevægtigt, trofast og hjertevindende, saaledes som Forfatteren kendte den danske Bondesøn fra Kulsvieregnene, og hvortil der udfordres baade Komik og Romantik. Lindstrøm havde en lykkelig Forening af disse Egenskaber, der saa sjældent forenes hos Skuespilleren. Dertil fordredes Sangstemme. Der er indlagt en Række Sange i Stykket fra Forfatterens Haand. Efterhaanden som Indstuderingen skred frem, indlagdes flere og flere Sange i Stykket, der blev overordentlig populære. Flere af de gamle Sange fra 3-Aars-Krigen var paa dette Tidspunkt ved at gaa i Glemmebogen, men nu blev de genopfrisket. Det gjaldt saa kendte Sange som „Igaar jeg fik min Trøje“ og „Ved Bov, der slog en Kugle mig et Hul, Faldera“; de passer ind i hele Stykkets Stemning, som var de skrevet hertil. Theodor Andersen satte selv Stykket i Scene. Han havde som Regel en heldig Haand i alt, hvad der hedder Comparseri og Masseoptrin.

Foruden de allerede nævnte Egenskaber skulde Hovedrollens Fremstiller ogsaa kunne klare den nordsjællandske Dialekt og desuden være i Besiddelse af en god Fysik. Der vankede ofte drøje Knubs under Forestillingen; „de Herrer Underofficerer – der agerede Preussere eller Slesvig-Holstenere, var ikke altid lige medgørlige, og en lille, kraftig Forladning i Panden, en Geværkolbe paa Foden eller et lille Bajonetstik i Armen eller Laaret hørte til Dagens – eller rettere Aftenens – Orden“. Det var en Rolle, som absolut krævede, at dens Fremstiller havde aftjent sine Værnepligt som Soldat. Det havde Lindstrøm, ganske vist ikke som Infanterist, men som Husar.

Viggo Lindstrøm er saa afgjort den bedste af de Skuespillere, der har spillet Hovedrollen i „Landsoldaten“. Han fik sit Gennembrud i denne Rolle og gjorde saa stor Lykke i den, at han – som den første Skuespiller fra et Privatteater – fik et ministerielt Stipendium paa 1000 Kr. til en Rejse til Paris. Endvidere medførte Rollen, at Ledelsen for vor Nationalscene fik Øje paa ham. Kammerherre FALLESEN sendte „underhaanden“ Bud efter ham, og han blev Aaret efter engageret til Det kgl. Teater, hvor han forblev i 3 Aar. Endelig forærede Theodor Andersen ham ved Sæsonens Slutning en Benefice-Forestilling, der indbragte ca. 2000 Kr.

En anden af de rollehavende blev ogsaa uhyre populær paa sin

Deltagelse. Det var Fru MARIE HUNDERUP, der døde i en ung Alder. Hun opnaaede at blive næsten landskendt som den raske, lille Hornblæser i „Landsoldaten“, hvortil hendes Skikkelse passede saa fortrinligt. En Datter af Forfatteren, Skuespillerinden JOHANNE BETZONICH, havde ogsaa en Rolle i Stykket.

Endnu en lille Begivenhed af teaterhistorisk Interesse knytter sig

Viggo Lindstrøm som Jens Daglykke i „Landsoldaten“.

til dette Stykke. I alle Leksika og Haandbøger staar, at den senere saa benaadede Kunstnerinde, Fru ANNA LARSEN (BJØRNER), havde sin „egentlige Debut paa Dagmarteatret i 1892 i „Man skal ikke spøge med Kærlighed“, men hun havde i alt Fald sin første „voksne“ Rolle i „Landsoldaten“. Hun siger selv herom: „Jeg begyndte min Kunstnerbane som 6-aarig i Kristiania, hvor Fader var Direktør ved det kgl. Folketeater og min norske Mor Skuespillerinde. Da jeg var 12 Aar, kom Fader og jeg til Dagmarteatret her i København. Han var Regissør med en Gage af 1200 Kr. om Aaret, jeg for at spille Børnerollerne – formedelst 2 Kr. pr. Spilleaften; men da jeg saa fik en Rolle i „Landsoldaten“ som blev den største Succes, Teatret havde oplevet, blev

DAGMAR THEATRET.

(93. Foredilling.)

Søndag d. 26. December 1886 (2den Juledag) Kl.

7:

(Første Gang):

LAND-SOLDATEN.

Folkekomite i 5 Akter (7 Afdelinger).

Dagmar, Dortege	Dr. Geil	Riberg, Reaktionsmand	Dr. Optisch
Hes Dagmar	Hr. Krogh	Wilhelm Riberg	Hr. Bønsid
Olaf, Gubens (hans Søster)	Dr. S. Wieth	Ulrichsen, hængs Gen	Hr. Quaberg
Carl, Reaktions	— Hagens	Robt (Gubens)	Dr. Sige Jensen
Ernst, Dagmars Bøjedatter	Hr. Yngve Svendsen	Robert (Gubens)	— Degen
Dorte Weg	Hr. Julie Gøthe	Barne (.	Hr. Rosen
Carl, Gensid	Dr. Carl Wieth	En (.	Hr. H. Andersen
Justus, Skarstamb	— Adingreen	En (.	Anna Dalberg
Isak, hans Søster	Hr. Jensen	En Singskriver	Dr. S. Sørensen
Isak, hans Datter	Hr. Miksa	En (.	Hr. Sørensen
Overbo	Dr. Michael Jensen	En (.	Hr. Sørensen
Enke, Kommunehjælper	— Quaberg	En (.	— Sørensen
Richard	Hr. Peter	En (.	— Sørensen
Isak, hans Datter	Dr. Dalberg	En (.	— Sørensen
Isak, hans Søster	Hr. Thall	En (.	— Sørensen
Isak, hans Søster	Dr. Knudsen	En (.	— Sørensen
Kammerfrø, Gensid	— S. Rosen	En (.	— Sørensen

- Samlingsforening 1848—51.
1. Nr. Sølvgade's Kaserne.
 2. — Lødbøden.
 3. — 1. En Stov i Sønderjylland.
 4. — 2. Søjatret i en Landsbykirke.
 5. — 1. En Gade i Fredericia.
 6. — 2. Ide i Skovvej.
 7. — Gårdsplads i Slottet.

Deformationen maalede af Hr. Ibstrømmer Holm.

Billetter til forbiholdt Pris saas Foredillingsdagen fra Kl. 9^h. — 11^h. til ordinær Pris fra Kl. 12 hede Dagen.

NB. 2 Børn under 10 Aar har Adgang paa én Voksenbillet. NB. Enkelte Børnebilletter sælges ikke. Indgangen sælges Kl. 6^h. Foredillingen forbi omtrent Kl. 10^h.

Dagmartheatrets Præsentkort

saas i Wilhelm Hansen's Musikhandel, Gøttersgade 11, Nicolai Hansen's Papirhandel, Rindmagergade 52 og Dagmartheatrets Billetkontor. Forresten udbydes til en eller flere Plakater, saavel til forbiholdt som til ordinær Pris, og kan bestilles til en Foredilling efter eget Valg.

Dagmartheatrets Premiere-Plakat til „Landsoldaten“. (Teatermuseet).

min Gage reduceret til 10 Kr. om Maaneden fast. Mor syntes, det var „lumpent“ af Direktøren; men jeg selv betragtede det som et Avancement – nu var jeg jo „fast engageret“.

Der var dog en af de medvirkende, der ikke kunde lide „Landsoldaten“, det var Skuespilleren CARL WULFF. Han kunde ikke fordrage Stykker med mange Statister, og her vrимlede det med dem; i sidste

Scene af „Landsoldaten“ paa Dagmartheatret. Tegnet af K. Gamborg.

Akt – Indtoget i København efter Krigen – var der over Hundrede. Carl Wulff var sygelig og meget nervøs. Han havde en Rolle som Intendanten, der har Kanonfeber. Alle disse Geværsalver og Kanonslag og den tætte Krudtrøg, der laa som en Taage over Scenen og trængte ind i alle Paaklædningsværelser gik Wulff paa Nerverne. Man havde nogle Formiddagsprøver paa et Stykke, som skulde gaa efter Sæsonens Slutning til Fordel for Wulff, der skulde til Syden for sit Helbreds Skyld. Teatrets unge Spøgefugle prøvede paa at „kurere“ Wulff for denne Nervøsitet: Hele Formiddagen og det meste af Eftermiddagen var der en ældre Bøsse-maker fra Tøjhuset, som var beskæftiget med at lade alle de Geværer og Pistoler, som skulde affyres i Aftenens Løb, og Foyer og Gange var fyldte med ladte Geværer; der var nogle, der var ladet særlig kraftigt, og disse blev gerne stillede hen for sig selv enten i Regien eller i Regissørkontoret med en vedhæftet Seddel, hvorpaa stod skrevet: „Geværet er ladt!“ Disse Geværer var

Wulffs Skræk; han gik i en lang Bue uden om dem og udtalte sin Harme over, at man skulde gaa i dødelig Angst, fordi et Skuespilhus blev lavet om til et Vaabenhus, navnlig disse „Paaskrifter“ kunde han ikke taale. Næste Dag, da Prøven var forbi, og Wulff skulde gaa, tog han sin Stok; ved Stokken hang en Seddel, hvorpaa der stod: „Stokken er ladt!“ – – Næste Dag havde Wulff Paraply med; atter en Seddel: „Paraplyen er ladt!“ Der gik endnu et Par Dage, hvor Wulff fandt, at hans „Rolle var ladt!“ og senere i sin Hat en Seddel, hvorpaa der stod: „Hatten er ladt!“. Nu blev Wulff vred. Han troede, det var Lindstrøm, der var Ophavsmanden; det var imidlertid en anden. Men da Lindstrøm om Aftenen kom ind i sin Garderobe, fandt han paa Vandkarafien paa Sminkebordet, et sirligt Kort hvorpaa der med Wulffs Haandskrift stod: „Vandet er ladt!“ Saa holdt Drillerierne op.

Den 31. Maj 1887 (3. Pinsedag) slutter Sæsonen med den 129. Opførelse af „Landsoldaten“.

Efter Stykkets Overgang til Casino, hvor det ogsaa gjorde formidabel Lykke, spillede Hovedrollen af VALDEMAR KOLLING. Han var bred og djærv og spillede i og for sig udmærket, men han naaede ikke nær Forgængeren. I 1904 kom HOLGER REENBERG op i Rollen paa samme Teater. Han havde ikke saa lidt af det kunstneriske Sind, der hører til Fremstillingen, og gjorde god Fyldest som Jens Daglykke.

Kongefamilien fulgte fremdeles med Interesse Stykkets Skæbne ogsaa paa Casino. En Aften var Kongehuset i Teatret med Kongerne Chr. IX og Edward VII af England. Fru GUDRUN CARLSON (Kylle), hvis udmærkede Sangstemme blev stærkt benyttet i Stykket, sang „Slesvig vort elskede, omstridte Land“. Dette gjorde et saa stærkt Indtryk paa den gamle Konge, at han græd og flittigt maatte benytte Lommetørklædet.

I Provinsen var det CHARLES WILKEN – Betzonichs Svigersøn – der oftest spillede Hovedrollen. Han gjorde meget stor Lykke ikke mindst paa Grund af sin prægtige Sangstemme.

Betzonich skrev endnu et Skuespil „Minder fra 64“, der nogle faa Gange blev opført i Provinsen. Det gik ikke; man kan jo ikke forvente Succes paa et Skuespil, hvis Handling er en national Katastrophe. Der eksisterer muligvis et haandskrevet Manuskript, trykt blev det ikke. I sine senere Aar omgikkes B. med Tanken om at skrive et Skuespil om Fr. VII. Det blev forbeholdt Eftertiden at realisere den Tanke baade paa Scenen og i Filmen.

Betzonich var Autodidakt og havde som alle Ikke-Akademikere haardere Vilkaar end disse for at komme frem. Under denne Modstand

havde han dog Hjælpere. Vi har hørt, hvorledes Meir Goldschmidt startede ham. En anden god Hjælper fandt han i Dramatikeren og Teaterhistorikeren THOMAS OVERSKOU (1798–1873), hvis mest kendte sceniske Arbejder, „Pak“ og „Capriciosa“, vækker glade Minder hos alle gamle Teatergængere. Hans største Værk er dog „Den danske Skueplads“ i 5 Bind, som omfatter Tiden fra de første Spor af dansk

Georg Betzonich.

Træsnit 1876.

Skuespilkunst indtil 1849. Med denne Mand – Overskou – kom Betzonich gennem „Dansk Soldaterliv“ i Forbindelse, og det førte til et mangeaarigt Venskab. Overskou hjalp Betzonich meget paa hans Forfatterbane sikkert ud fra sine egne dyrekøbte Erfaringer om den Modstand, der dengang uvægerligt opstod overfor den ikke akademisk uddannede, der vovede at trænge ind paa Aandens Omraader. Og her var en Mand – en Underofficer, hvis Klasse dengang socialt var ringe anset, der prøvede paa at udmønte de Gaver, Naturen havde givet ham, paa et aandeligt Omraade. Han skulde med Overskous Indstilling støttes – og han blev støttet af den meget ældre Overskou. Han satte ham i Sving, raadede og vejlede ham og hjalp ham paa mange Maader. Venskabet mellem de to Mænd bevarede til Overskous Død. Saalænge Betzonich levede, havde han et stor Buste af Overskou staaende i sit Arbejdsværelse, og han skrev en meget smuk Nekrolog, da Overskou var død, i „Nyt illustreret Ugeblad“.

Betzonich skildres som middelhøj og middelsvær med typiske, ret groftskaarne Ansigtstræk. Der var absolut intet militærisk i hans Ydre.

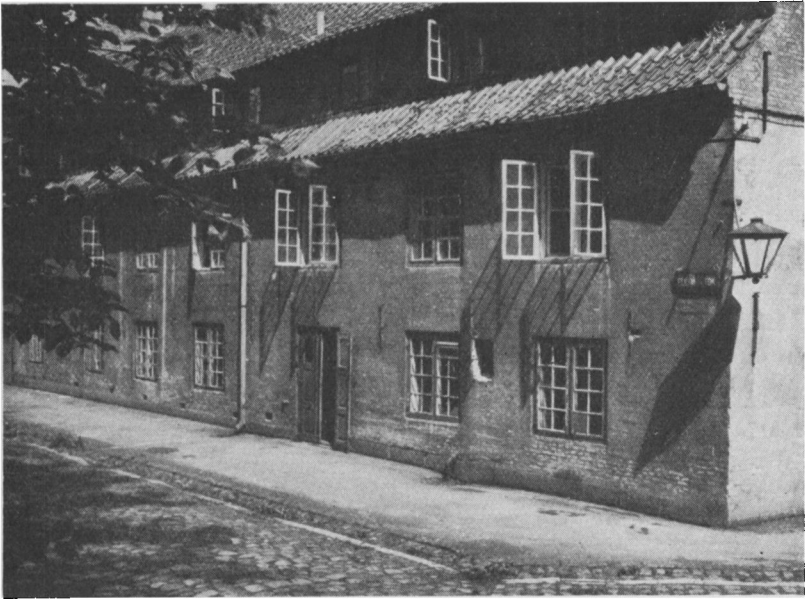
Af kunstneriske Gengivelser af ham er der et Træsnit fra 1876, ligesom der har eksisteret en Buste i Ler, modelleret af Datteren, JOHANNE PEDERSEN-DAN. Den er vistnok gaaet tabt ved Oprydning efter hendes Død. Hans Udseende omkring 60-Aars Alderen beskrives af en samtidsdig, der jævnlige kom i det militære Klædeoplæg paa Sct. Annæ Plads:

„Nummer 2 i Rangfølgen var Krigsassessor G. E. Betzonich, Forfatter til Dagmarteatrets vel nok mægtigste og mest straalende Succes „Landsoldaten“. Sit Skrivebord havde Assessoren ved Endevæggen lige bag Intendantens Plads. Ogsaa han bar Lorgnet, men den sad gerne og vippede skødesløst paa Næsens yderste lille, rødmossede Spids, da han saa over Lorgnetten ud i Rummet. Hans Udseende var mere robust, og man havde Indtryk af at staa overfor en ligevægtig, gemytlig Mand. Hans noget tynde, graaned Haar var let tilbagestrøget. Det lune Blik i de smaa, livlige Øjne, de rødsprængte, buttede Kinder med de mange smaa Rynker ved Øjnene, det store, graasprængte Overskæg, der hang ned over en noget tandfattig Mund, om hvilken der, naar han talte, gerne spillede et lille Smil, gjorde, at man følte sig staaende overfor en rar og jævn Mand, af hvem man følte sig hyggeligt tiltalt.“

Betzonich var et elskeligt og finttænkende Menneske, rolig og velafbalanceret. Paa sine ældre Dage var han meget stille og indadvendt; han holdt ikke af større Selskaber, men tyede gerne ind i sin egen Stue til en Samtale paa Tomandshaand. Han var en meget belæst Mand; han studerede fortrinsvis Forfattere som Meir Goldschmidt, Schach Staffelfeldt, Schelling, Søren Kierkegaard, Goethe, Fr. Spielhagen og – hvad der virker overraskende – Georg Brandes. Betzonich var jo udpræget Romantiker, ganske vist en af Romantikens sidste Udløbere. Men hans Forfatterskab falder i en Brydningstid. I Begyndelsen af 70'erne kom „Gennembrudets Mænd“ og skabte paa Litteraturens Omraade Realismen, paa Malerkunstens Impressionismen. B. kunde ikke med disse nye Bevægelser og giver selv Udtryk derfor. Efter hans Mening er det en Digters Opgave at lede Mennesker til Lys og forklare, ikke forfærde og gøre Mennesker modløse. „Dansk Soldaterliv“ udkom med det Motto: „Sandheden har en større Skranke, end selv den største Digters Tanke“. Paa denne faste Grund byggede han altid.

Den bedste Hjælper, Betzonich havde, var sikkert hans Hustru, Sine Betzonich. Kun de nærmeste kendte den Betydning, hun med

sine rige Evner har haft for ham, for Hjemmet og for den Kunstnerkreds, som udgik derfra. Hun var et højtbegavet og dygtigt Menneske, meget retsindig og uhyre flittig. Hun arbejdede altid, ikke mindst for andre Mennesker, tjenstvillig som hun var. Hun var livlig og meget impulsiv, men manglede Koncentrationsevne. Betzonich bevarede altid Roen under Livets forskellige Tilskikkelser, og de supplerede saa-

Elefantstok No. 3.

ledes fortrinligt hinanden. Naar hun ikke var optaget af at passe Hjemmet og Børnene – hun var en dygtig Husmoder – skrev hun. Hun elskede – trods ret mangelfulde Skolekundskaber – at skrive og leverede stadig Bidrag til Ugebladene.

Om hendes Impulsivitet vidner hendes Optræden i 1889–90. „Landsoldaten“ gik i Nørrejylland. Pludselig blev den Skuespillerinde, der havde Rollen som Marketender Futtrups Søster, Abel, syg, og der afsendes et Telegram til Betzonich om samme Dag at skaffe en Doublant i København. Doublanten udeblev imidlertid paa Banegaarden, hvor Fru B. stod og ventede hende. Der var ikke lang Tid, til Toget skulde gaa. Resolut tog Fru B. Billet til den jydsk Station, steg op i Toget og ankom sent om Eftermiddagen til Bestemmelsesstedet iført . . . Morgensko. Om Aftenen udførte hun selv Rollen. Det var for-

færdeligt, hun nærmest læste Replikkerne op, men Aftenen var reddet. En anden Gang stod man – ogsaa i Jylland – og manglede nogle Dekorationer. Der var ingen, der kunde paatage sig Arbejdet med at forsende dem. Fru B. pakkede saa selv Dekorationerne, fik dem paa Banen, rejste med samme Tog til Jylland og sørgede for, at de blev rettidig afleverede.

Familien boede i B.s Tjenestetid i Citadellet, Elefantstok Nr. 3. I disse smaa, lavloftede Stuer, hvor Passagen for Ungdommen gik lige saa let ud ad Vinduerne som ad Døren, der, hvor der paa Familiens fine Stue, „Salonen“, endnu ved en Forglemmelse stod malet „40 Mand“ paa Indgangsdøren, og hvorfra Sangen ofte lød lige til den lyse Morgen ud mod Voldens Træer, levede Familien et jævnt, smaaborgerligt Liv, naturligvis præget af de usle Lønningsvilkaar og de mange Børn, men altid saaledes at en vis Standard opretholdtes, og Skindet udadtil bevarede. Her blev de fleste af Betzonichs litterære Arbejder – dog ikke „Landsoldaten“ – til. Hjemmet var – trods de knappe Kaar – meget gæstfrit, og Familien havde en egen Evne til med faa Midler at give det et kunstnerisk Præg. Hele Familien var litterært interesseret. Da B. tog sin Afsked, flyttede de til en af de gamle, nu forlængst nedrevne Villaer paa Strandvejen, derfra til Frederiksberg, hvor de bl. a. en Tid boede i det gamle Patricierhus paa Godthaabsvej, der ligger foran „Store Godthaab“ (nu Gartneri). Til sidst boede de paa Engtoftevej Nr. 2, hvor Betzonich døde.

Betzonich nærede den dybeste Hengivenhed overfor sin Hustru. Derom vidner bl. a. hans Breve til Hjemmet fra Felten. Altid kredser hans Tanker her med Døden for Øje om to Poler: Vorherre og Hustru og Børn. Brevene – skrevet med B.s smukke, fine Haandskrift – aander den dybeste Kærlighed til Hustruen. Men den gamle Elevskoledreng, opdraget til Orden og Punktighed, fornægter sig heller ikke her. Mens Kanonerne dunderer fra Dybbøl og Broagerland, forsyner han Brevene til Hustruen med et lille sirligt Nummer i øverste Hjørne. Ogsaa i hans Digte kommer denne dybe Følelse for Hustruen frem. I et tidligt Digt „I det grønne“ hedder det:

„Hjertet blev fuldt, det blev næsten for trangt,
 Vaaren er kort, ja men Livet er langt, –
 Hvad skulde jeg med det Hele?
 Alt dette Lys vilde mørkne min Vei,
 Tyngde og trykke mig, havde jeg ei
 En, der min Fryd vilde dele.“

I et Digt „Til Hende“, hvor han ligesom i et Perspektiv ser Samlivet paa deres gamle Dage for sig, skriver han:

„Og saadan skal det vende sig:
 Meer barnligt og reent
 I Skumringen mødes vi,
 om end det er lidt sent;
 Langt gladere, langt friere
 vi mødes Du og jeg, –
 Om ei vi mødes saadan nu,
 er Skylden *kun* hos mig.“

Fra denne ene Mand – fra dette Hjem – er i Løbet af en Menneskealder en hel Kunstnerslægt opstaaet. Hele Familien var kunstnerisk betonet. Der er Børn og Børnebørn, Svigersønner og anden nær Slægt paa næsten alle Kunstens Omraader.

Den ældste Datter, SIGNE, var ugift. Hun styrede Huset for en Forretningsmand, i hvis Hus Fru Sine Betzonich blev optaget, da hun blev Enke.

Den næste Datter ELGA, der var Skuespillerinde, blev gift med Direktør Carl Henriksen (Sønderbros Teater).

Den tredje Datter JOHANNE Betzonich var en dygtig Skuespillerinde først ved Casino, senere ved Dagmartheatret, hvor hun som nævnt optraadte i „Landsoldaten“. Hun blev derefter Elev hos Billedhuggeren Stephan Sinding og blev gift med Billedhuggeren Pedersen-Dan, der videreuddannede hendes Evner som Billedhuggerinde. Hendes mest kendte Arbejder er „Lillemor“, „Slangetæmmersken“ og „Dryaden“, der nu alle befinder sig paa Koldinghus Museum. Pedersen-Dans Værker er bl. a. Holger Danske (paa Marienlyst), Chr. IX.s Statuer i Nyborg og inde i Christiansborg Slot, de 4 Dronninge-Buster paa Audienstrappen sammesteds, og Kæmpeelefanterne paa Ny Carlsberg og endelig hans mest populære skønne, nationale Værk „Den lille Hornblæser“ ved Vestervold.

Kunstnerparret boede i 23 Aar i den gamle Rytterskole i Hvidovre, der ligger lige Syd for Kirken tæt op ad Kirkegaarden. Huset er meget ejendommeligt indrettet bl. a. med et stort Rum i hele Husets Bredde, der tjente begge Ægtefæller som Atelier. Men der findes ellers ikke indvendig Minder om Familierne Betzonich eller Pedersen-Dan. Udvendig er der imidlertid i 1944 af en Komité paa Gavlen, der vender ud mod Hovedvejen, indmuret en stor Marmortavle med følgende Inskription:

HER I HVIDOVRE GAMLE

RYTTERSKOLE BOEDE

BILLEDHUGGEREN
HANS PEDER PEDERSEN-DAN

* 1859 † 1939

MED SIN ELSKEDE HUSTRU
BILLEDHUGGERINDEN
JOHANNE DAN født BETZONICH

* 1860 † 1934

BLANDT HANS MANGE KUNSTVÆRKER SKAL SÆRLIG NÆVNES

DEN LILLE HORNBLÆSER

REJST TIL MINDE OM DE DANSKES KAMP FOR FÆDRENS JORD
I ONDE AAR MED FRIHEDSKAMP MOD FJENDEVOLD I DANMARK
INDMUREDES DENNE STEN

MCMXLIII

Sønnen GEORG var Fotograf. Han rejste i sine yngre Dage Europa rundt, var en Aarrække bosat først i Amerika senere i Norge og endte som Kustode ved Bakkehuset i Rahbecks Allé. Han fik en ulykkelig Død.

En anden Datter, AUGUSTA MARIE (MISSE) KELLER var gift med Forfatteren JOHAN KELLER, Lærer ved Aandssvageanstalten i Børkop.

Den yngste Datter, INGEBORG, var ogsaa Skuespillerinde, blev gift med Skuespiller ved Det kgl. Teater, CHARLES WILKEN, „Landsoldaten“s Fremstillere.

Alle Børnene er døde.

En af Betzonichs Brødre, CARL BETZONICH, der først var Lejetjener senere Marskandiser, havde ogsaa begavede Børn. En Søn AXEL EMIL BETZONICH, kom paa Elevskolen (Afgangsklassen 1870). Han gik tidligt ud af Hæren og i 1876-78 træffer vi ham som Skuespiller ved Folketeatret, hvor han blev benyttet i næsten alle Rollefag, men aldrig slog rigtig igennem. Han gik derefter over i Journalistik og var ved „København“ i Begyndelsen af 90'erne i dette Blads litterære Glansperiode under Witzansky og Henning Jensen, i sine sidste Aar ved Dagbladet „Dannebrog“. Han var Forfatter til en Række Noveller og

Romaner, der især skildrer Hovedstadens lidt forhulede Eksistenser, alle dem, som paa en eller anden Maade var kommet paa Livets forkerte Side, Forstædernes og Fæledens frie Fugle. Det er dog først med et Par mindre Skuespil, „Stor i Skrøbelighed“ og „Guldkaret“, der med Held opførtes paa Det kgl. Teater, at han slaar sit Navn fast. Han døde 1899 som Assistent i Statsbanernes statistiske Kontor. Svo-geren, Stephan Sinding, siger om ham: „Han var en højtbegavet Mand; hans tidlige Død rev ham bort fra alle hans ufuldendte Digtninge netop paa det Punkt i Livet, da han stod moden til at træde frem med sine store Planer, dem *vi* kendte og ingen anden. Han døde fra os efter faa Dages Sygdom. Saa tung en Sorg var det, at jeg i Dag efter 25 Aars Forløb næsten ikke vover at røre ved det Saar“.

En Datter, ELGA BETZONICH, debuterede paa Det kgl. Teater 1875 og virkede her indtil 1907. Hun var en meget dygtig Skuespillerinde navnlig fremtrædende i Pigeroller hos Molière og Holberg. Hun havde en pragtfuld Kvindeskikkelse. I 1885 ægtede hun den norske Billedhugger, STEPHAN SINDING, der ikke var værdsat i sit Fædreland. Han blev dansk Statsborger efter Giftermaalet og naaede her i Landet *Verdensberømmelsen*. Hans Hovedværker, der takket være Brygger Carl Jacobsen, findes paa Glyptoteket i København, er „Barbarkvinde, der bærer sin Søns Lig“, som bragte Sinding europæisk Berømmelse, „Fangen Moder“ (Grand prix 1889) „Moder Jord“, „To Mennesker“, der skaffede ham *Verdensberømmelsen* og den prægtige „Valkyrie“ (opstillet i Grønningen i København) o. m. fl. Hans egen Statue, en spinkel, spændstig og søgende Skikkelse staar foran Glyptoteket ud mod Tietgensgade. (Selvportræt).

Samlivet mellem disse 2 Mennesker var yderst lykkeligt. Elga – Hustruen – stod ofte Model for Manden, og hendes skønne Legeme har han sikkert gengivet helt eller delvis i flere af sine Skikkelser. De levede en længere Aarrække i Paris og ligger nu begge begravede paa Kirkegaarden Père la Chaise. Paa Graven staar en meget smuk Skulptur af Sinding: 2 gamle Mennesker, der holder hinanden i Haanden, symboliserende Troskaben.

Betzonichs sidste Leveaar var triste. Han blev syg og rantes af flere apoplektiske Anfald. De sidste Par Aar tilbragte han hjælpeløs i en Stol. Han døde den 8. April 1901 og blev begravet i et Familiegravsted paa Garnisons Kirkegaard. Gravstedet er sløjft 1942. I saa godt som alle Landets Blade blev han omtalt efter sin Død; hans literære Arbejder blev nævnt og da navnlig „Landsoldaten“. Han

betegnedes som det mest fredselskende Menneske med Autodidaktens grænseløse Taalmodighed. Han efterlod sig næppe Fjender, men en Mængde Venner Landet over.

Da Betzonich var død, flyttede Enken hen til den ældste Datter, hvor hun boede til sin Død, dog afbrudt af længere Ophold hos Billedhuggerparret i Hvidovre. Hun overlevede sin Mand i mange Aar og dør saa i Hjemmet, Kochsvej Nr. 13, den 7. Februar 1923, næsten 90 Aar gammel. Hun ligger begravet paa Hvidovre Kirkegaard i en Familiegrav.

Efter Betzonichs Død kom „Landsoldaten“ ud for et Efterspil, idet „Bearbejderen“, Professor Østergaard, efter at Stykket paa Casino havde bevist sin fortsatte Levedygtighed, kommer i Tanker om at ville udnytte det økonomisk til egen Fordel, idet han paaberaaber sig en Medforfatterret til Stykket. Han henvendte sig dog først til Fru Betzonich for at formaa hende til at participere i en Tourne. Fru B. afviser ganske Professor Østergaards Tilbud om Interessentskab og nægter Tilladelse til Opførelsen, som saa afgjort vilde krænke den hende efter hendes Mands Død tilkommende Forfatterret. Ikke desto mindre indleverer Prof. Østergaard sin Bearbejdelse til „Danske Dramatikeres Forbund“ og overdrager Opførelsesretten for Tourneen til Trediemand. Saa var Spillet gaaende. Fru Betzonich, der paa dette Tidspunkt var en Dame paa 75 Aar, anlægger 1908 Sag ved Overretten (eller Landsover- samt Hof- og Stadsretten, som den dengang hed) paa egne og Arvingernes Vegne mod Professor Vilh. Østergaard. Loven om Forfatter- og Kunstnerret af 1902 var imidlertid paa dette Punkt – kunstnerisk Samarbejde mellem flere Forfattere – uklar, og Sagen stod derfor paa, om den af Østergaard foretagne Bearbejdelse kunde siges at være af den Art, at den kunde anses for et selvstændigt litterært Produkt, der væsentlig havde forandret det oprindelige Værks Form og Indhold, saaledes at Bearbejderen, der af Dir. Theodor Andersen havde faaet sit Honorar for det bestilte Arbejde, kunde betegnes som Medforfatter.

Dommen faldt først i 1910; den gav Østergaard fuldstændig Medhold i Hovedsagen – Opførelsesretten – og dermed Adgang til Halvdelen af Indtægterne ved den procentuelle Afgift af Stykket til Forfatteren.

Der stod nu gamle Enkefru Betzonich: Alle havde høstet Fordel – af hendes afdøde Mands Idé og Arbejde – Teaterdirektøren blev – maalt med Datidens økonomiske Alen – rig, Bearbejderen fik sit formentlig rundelige Honorar, Hovedrollens Fremstiller fik sit Gennem-

brud og høstede baade Guld og Ære, o. s. v. Kun een, den beskedne Forfatter, stod tilbage og fik kun Smuler fra de heldiges Bord, og han gik trods sin straalende Succes i Graven nærmest som en fattig Mand. Og nu vilde man efter hans Død ovenikøbet antaste hans Forfatterret og derved beskære hans Enke og Børn den mulige Fortjeneste, der laa i Opførelsesretten. Ganske vist havde Østergaard bearbejdet Stykket, efter at Theodor Andersen først forgæves havde henvendt sig til Konferensraad H. P. HOLST og senere til Forfatteren CARL MØLLER. Men i Bearbejdelsen havde jo iøvrigt endnu flere „Forfattere“ deltaget., Viggo Lindstrøm nævner i sine Erindringer ikke mindre end 4-5, hvorimellem han selv „i al Beskedenhed“, som han udtrykker sig. Der sidder altsaa en hel Række drevne „Teaterskrædere“ og klipper Betzonichs Arbejde i Stykker og sætter det sammen igen. Men Ideen, Stemningen, Milieuet og Figurerne, kunde de ikke dræbe. En nyere Tids Undersøgelse har endda villet hævde, at Vilh. Østergaard blev sat ind for at dæmpe „Chauvinismen“ og fremelske „Tidsbilledet“. Hvis man ved Chauvinisme bl. a. maatte forstaa stærke nationale Demonstrationer, forfejlede man derved ganske Hensigten. Thi sikkert aldrig før eller senere har Nationalfølelsen givet sig saaledes til Kende under et Skuespils Opførelse som her. Professorer, gamle Officerer og andre gode Borgere holdt efter Forestillingernes Slutning Taler fra Tilskuerpladsen, Publikum afsang Fædrelandssange, enhver Replik, der traf Stemningen, fremkaldte Jubel, og nu vilde man altsaa frakende den afdøde Forfatterretten til dette Produkt. Hvis Betzonichs Arbejde saa endda havde været et Makværk, der ikke kunde opføres; men det gik jo i Betzonichs originale Form sin Sejrs gang over hele Danmark. Overretten havde talt; men gamle Fru Betzonich var trods Alderen fuld af Livsmod og Kampaand. Hun appellerede Sagen og faar fri Proces for Højesteret. Sagen fulgtes med stor Interesse baade i Pressen og navnlig i litterære Kredse, og procederedes med stor Dygtighed for Enkefru Betzonich af Højesteretssagfører DIETRICHSON. Højesterets Dom falder i December 1911. Den gaar i Korthed ud paa, at Professor Østergaard ved sin Tillempning af Betzonichs Manuskript *ikke* har erhvervet nogen Medforfatterret, men kun Retten til det Honorar for sit Arbejde, som han forlængst havde erholdt af afdøde Teaterdirektør Th. Andersen, hvorfor han kendtes uberettiget til at lade Skuespillet opføre eller under nogen anden Form at offentliggøre det.

Pressen og Opinionen i Danmark fulgte Højesteret. Et af Hovedstadens Dagblade skriver samme Dag, Dommen er afsagt:

„Denne Dom, der i litterære Kredse er blevet imødeset med Interesse, fastslaaer altsaa, at afdøde Betzonich er og bliver „Landsoldatens“ Forfatter, og at hans Hustru er den eneste, der har Forfatterretten dertil. Dommen har tilintetgjort den eksisterende Kullissemythe, der endda havde fundet Vej til H. Hansens Litteraturhistorie, om, at Professor Østergaard i Grunden var den, der havde skabt „Landsoldaten“s enorme Teatersukces. Den paa dette Punkt langt fra klare Lov om Forfatterret har ved denne Dom faaet en Fortolkning, der helt stemmer med Retfærdighed og sund Fornuft.“

Betzonichs Liv var en Kæde af Omskiftelser, delt imellem pligttro Opfyldelse af den Gerning, han var sat til at røgte og ved Siden deraf hans rige Følelsesliv baaret oppe af en stærk Tro. Fra sin Mester og Forbilledede, Meir Goldschmidt, havde han arvet Troen paa „Nemesis“, der dikterer Loven for Aarsag og Virkning. Han udtrykker det saaledes:

„Der er en Nemesis i Alt,
Nu veed jeg det med Vished!
Det første Hug af Øxen gjaldt
Den Gerning, jeg har herligst kaldt,
Min hele stolte Bygning faldt;
Men Nemesis jeg ser i Alt
Og ser det med Tilfredshed.“

Hans Tro bundede dog dybere end i Metafysik! I hans Dagbog staar imellem en Række Sentenser og Citater af store Forfattere og Tænkere:

„Har Mennesket en Sjæl – hvad ingen kan tvivle om – hvorledes skulde den alene forgaa, d. v. s. tilintetgøres i et Univers, hvor Alt er Død og Opstandelse? (Eget Fabrikat)“.

Betzonich var Danmark en god Søn, og han gik med Ære i sin Grav. Ialtfald staar det for Eftertiden fast, at en Autodidakt, Georg Emil Betzonich, har skrevet Danmarks største Succes paa det folkelige Skuespils Omraade.

BREVE FRA FELTEN 1864

Nr. 2.

Den 3² 1864, afsendt d. 5/2.

Kære Sine!

Du kan da godt see, at Villien til at skrive meget, den har jeg; at Evnen ikke altid strækker til bliver en anden Sag, thi jeg har virkelig meget at varetage her. Idag har jeg været i Sønderborg tilvogns for at indkjøbe Skrive-materialier m. m.; ved samme Lejlighed erfarede jeg, at Preusserne igaar har besat Eckernförde og har først været i en lille Bataille med vore Soldater, der er skudt paa begge Sider, om nogen er falden vides endnu ikke. Dampskibet Thor har ved denne Affaire faaet 2 Kugler i Skroget. Her i Byen gaar det rask med at sætte vort Batteri istand til at marchere derned for ogsaa at faa et Kort med i det Spil; forøvrigt har jeg nu faaet den faste Overbevisning, at længe varer det ikke før Stormagterne lægger sig derimellem, nu da de ser at vi gjøre Alvor af det. Gid det snart maatte skee, jeg længes dog efter at komme hjem og det er da ikke saa underligt, naar Du betænker al den Frost, vi her maae døie. Fra tidlig Morgen til henad Eftermiddagen ere vi ude paa Markerne for at ordne Heste og Mandskab, og naar vi saa kommer derfra, maa jeg til Majoren (der har jeg Contoir) for at skrive paa Regnskab. Han boer paa Præstegaarden hos en tyk mæsket Præst, der ikke bestiller andet end æde og drikke saa lang Dagen er, hvert Øjeblik kalder han ad Majoren for at faa Underhold ved sine Gilder. Jeg længes rigtignok efter et Par Ord fra Dig, men endnu maa jeg nok vente nogle Dage, før et Brev ankommer. Her ved Siden af min Stue sidder Bondens Datter, en Pige paa 12–13 Aar og læser sine Lektier højt – ja, det kan ikke beskrives, hvor hun ruller afsted, og da jeg spurgte hende, hvorfor hun læste saa højt, mente hun ganske naivt, at paa anden Maade kunde hun jo umuligt lære sine Ting – Kjender Du Bønderne fra den Side?

Du kjender nok, kjære Sine, at der kan forekomme Dage, hvori man føler sig saa underlig trykket; denne Dag er saaledes for mig. Jeg begav mig imorges paa Landevejen i et øsende Tøsnevej, jeg skulde omtrent vandre $\frac{1}{2}$ Miil i Forretninger, og ved den Ensomhed, der omgav mig, fik jeg talt med Herren; det forekom mig, at jeg vandrede som Missionair og havde faaet et højere Kald fra Gud, som jeg nu skulde udrette; efterhaanden tabte dette sig og gik over til Hjemmet, hvor I sidde og tænke paa mig, det er mig bevidst, og saa maatte jeg græde, og græde dobbelt da jeg tænkte paa, at vi maaske længe skulde være skilte, saa vilde jeg bede Herren om at samle os ret snart, men saa sagde jeg højt: Din Villie ske, Herre! Er det ikke det Bedste, min Elskede, at han faar Villien? Da jeg kom til min Forretning tog Tanken den materielle Retning, men paa Tilbagetouren kom Stemningen igen. Nu sidder jeg her og skriver et Øjeblik, til jeg skal spise. Saa begynder mit Arbejde atter. Bare jeg vidste Raad for at faa Trykket bort, men jeg maa vel bære paa det, indtil

det forlader mig ved Herrens Hjælp. Hvor jeg dog længes efter Svar, og hvor jeg vilde glæde mig til at kunne tale et Par Ord med Dig og Børnene!

I dette Øjeblik kommer Majoren fra Sønderborg (Du maa erindre, at det er Onsdag) og meddeler os, at der har staaet et for de Danske hæderligt, meget hæderligt Slag ved Midsunde igaar Tirsdag, hvori 1ste og hovedsagelig 18. Regiment har deltaget; af døde havde vi 1 Off. Kaptain SCHOU af 18. samt 4 Off. og 200 Mand saarede; flere preussiske Fanger ere bragte til Flensborg. Idag er der almindelig Fægtning over hele Dannevirkekinien og efter hvad der meldes foretages Alt heldigt for vore Vaaben. Du har vel allerede faaet disse Efterretninger, naar dette Brev ankommer, og sandsynligvis faaer Du dem mere detaillerede, men jeg kan dog ikke undlade at have den Glæde at meddele Dig dem. Nicolay er ved 1. Regiment. Du maa sige mig, naar der indløber noget fra ham.

Som jeg skrev ankom der 25 Mand med 50 Heste fra Slesvig og disse Folk har jeg nu skrevet Indquarteringssedler til og i den mørke Aften, Kl. er 9, har jeg maattet besørge dem under Tag; de har i 4 Nætter og Dage flakket omkring paa Landevejen, -- det praktiske Liv begynder min Ven, og man maa tage det Onde med det Gode, alt som det falder. Disse Folk, der kommer fra Slesvig fortæller, at der er almindeligt Røre dernede, Skud paa Skud knalde, og Fjenden har forsøgt Overgangen paa begge Sider. Dannevirkeforskningerne strække sig nemlig i en Længde af over 2 Mil fra Øst til Vest, fra Midsunde mod Øst til Frederiksstad mod Vest, og begge Passager har Fjenden forsøgt at trænge igennem. Man siger, at det vil blive ham en svær Dyst og dog intet udrette, thi for at bryde den maatte han belejre den i længere Tid; hvem veed, om ikke Nogen blander sig i Sagen, -- jeg stoler paa Herren!

Saa kommer jeg da til det Glade ved Sagen. I Eftermiddag ankom August¹ med Brevet. Tak, min Elskede, tusind Tak for Dine kjærlige Ord! Du kan troe jeg har længe trængt til dem, og Tak I Smaa, for al Eders Kjærlighed og for det at I længes og venter paa mig, Vorherre vil nok snart føre mig til Eder, og I kan være sikker paa, at jeg skal glæde Eder og være øm og omhyggelig for Jer alle. Herude gaar Alt ret op for mig, hvor Meget jeg egentlig eier i Jer, ikke et Øjeblik hengaar, hvor jeg ikke takker Gud for den store Lykke og Naade, at have en kjærlig Hustru og velsignede Børn. Nu skal jeg tilsengs og saa vil jeg anbefale Eder alle i Guds Varetægt -- -- Godnat i Guds Navn!

Saa er da en ny Dag atter begyndt og det med et meget smukt Vejr, ganske lidt Frost; senere op ad Dagen har det tøet og sneet indtil nu, det er Aften, da Frosten atter har indfundet sig. Igaar Aftes havde jeg en drøi Tour, idet jeg tog Reent paa fra øverst til nederst og alt det i mit kolde Kammer; jeg ligger med Underbuxer paa, ellers kunde jeg næppe udholde det, skjønt jeg godt føler, at jeg mere og mere bliver fortrolig med den Art Liggen. -

¹ Den senere kendte Maalerkontrollør ved Usserød Klædefabrik.

Idag da Majoren kom fra Sønderborg fortalte han Nyheder: Hver Dag er de sammen dernede, igaar har 1., 3., 7. og 11. Regiment samt et Batteri været i svær Fægtning, af Officererne er nu faldne en Lieutenant SEYFARTH (Fru GLAHNS Broder, som der var forlovet en Tid nede i Helsingør, jeg troer med Fr. Hjorth eller Holm, en lille sortladen Fyr var han; af Artilleriet er falden en Lieutenant af Reserven ved Navn KLUBIEN; idag har Fjenden prøvet paa at sprænge Curtinen af Skanserne, Slaget har staaet ved Bustorf, en lille Landsby Syd for Slesvig, Fjenden bestod af 10.000 Preussere og Østrigere, som totalt er blevne slagne. Idethele taget hører man kun om Hæder for vore Vaaben, og dette er jo dog en stor Glæde, Kongen med Søn skal være kommen til Slesvig, og det vil endmere begeistre Soldaterne. Her til Als ere ankomne mange saarede Preussere. Maaske vi opholde os en 4-6 Dage her paa Øen, og da rejse vi ogsaa afsted, men er det muligt, da skal jeg telegrafere, naar vi tage fra Als, i alle Tilfælde sender Majoren et Telegram afsted og Du faar vel da Besked derfra. Det lader til, at Nicolais Regiment bliver godt modtage(t) – Gud i Himlen holde sin Haand over ham og os alle, med den Bøn drager jeg trøstet afsted derover, naar Tiden er der. Jeg kan godt forstaae, hvor bitter denne Tid er for Jer alle derhjemme, nu i hverken veed om vi ere købte eller solgte, men troe for Alt ikke, at den er bedre for os, vi have dog efterladte det Bedste i vort Hjem, og skjøndt man ikke lider Ondt i Henseende til det Materielle, saa er der dog en Længsel efter Hjemmet, som man desværre saa ofte tvinges til at bukke under for. – Da jeg kom hjem i Aften viste jeg Dit og Børnenes Portræt til Folkene her i Huset, og hvor de bleve begeistrede for det! Det var mig en stor Glæde, gid jeg formaaede at skaffe dig en lignende. Hils alle de Kjære, Moder, Fader, Christian, Signe, Elga, Johanne, Alle, og Du Sine, vær tusinde Gange hilset og takket for al Din Kjærlighed til

Din Georg.

Fredag Mg. Kl. 9.

Min Kjære Sine.

Paa samme Tid som dette Brev afgaar herfra sender jeg Tønden med det inderligste Ønske om, at den velbeholden maa naae Dig og enhver, som den maatte glæde og fornøje. Vær forvissat om, at for hver Deel jeg har nedlagt deri er der fulgt en varm Bøn til Herren for Vedkommende.

Du kan troe, det er en svær Trængselstid for Soldaten her, hver Dag bliver værre og værre, tre Gange stormede Tydsken en Skanse igaar, men blev slaaet tilbage, flere Hundrede Saarede, Danske og Tydske ere komne til Sønderborg. Kanonaden varede hele Dagen igaar med omtrent 500 Skud paa hver Side, og det er ualmindelig meget i en Artillerikamp. I dette Øjeblik begynder Kanonaden igjen – – Oberst VEBERG og endeel flere Off. faldt igaar – hvad mon denne Dag vil bringe? Jeg siger som igaar: vi skulle storme og det strax! –

Endnu har jeg intet hørt fra Dig, min Sine, i Dag er det den 18. og det sidste Brev fra Dig var fra 8. eller 9., det er en lang Tid at vente, tilmed naar der virkelig længes. Inat bragte vi een til af vore Kanoner over i Skansen, nu har vi tre derovre. Du skal see, at 4. Batt. dog bliver dem, der redder Danmark, vi kan holde dem Stangen og derfor maa vi være sparsomme med at lade os nedskyde. Hvad der end skeer, min Sine, jeg stoler paa Herren, gjør ligedan, og Han vil bevare os og vore Kjære! Gid denne Dag bragte et Par Ord fra Dig, – syg er Du ikke, det maa Du ikke være, thi saa var min Kjærlighed jo endnu ikke saa stærk, at den kunde holde det Onde tilbage. Paa Søndag Eftermiddag kan Du have Tønden, den ængster mig altid, jeg har været bange for, at Tydsken skulde gaa saa stærk paa at jeg maatte lade den i Stikken, nu har jeg kun hvad mit eget er, og det maa han saa vist gjerne tage.

Mange kjærlige Hilsener til Alle, til Dig dog, min Elskede, og de søde Børn især. Nu schyter di saa bandsat igjen! siger vor svenske Sergeant, EMIL ROSELL¹, hedder han, det er en ung Mand, der skal være Off. naar han kommer tilbage til Sverrig. Husk paa at forny Lotterisedlerne. – Levvel, min Elskede og tænk med lidt Venlighed paa

Din Georg.

Til Madam Betzonich
Ny Artilleri Kaserne
Kjøbenhavn.

Fredag d. 22/4 Mg. Kl. 6.

Min egen kjære Sine. Jeg er flyttet fra det skrækkelige Sted og trukket bort fra den egentlige Kampplads og snart venter jeg at blive ført over til Fyn med hele Batteriet. Vil Du nok troe paa at Herren er med os? Gid vi snart maatte mødes!

Igaar fik jeg fat i indlagte Brev til SERUP. Stokken² faar jeg i Dag og saa benytter jeg den. Hils dem.

I Løbet af Dagen skal jeg skrive til Dig min Elskede. Kys de kjære Børn og sig Sosse kommer snart.

Din Georg.

KILDER

G. E. Betzonichs Dagbog og Breve. – Stambog for 5. Art. Afd. 2. og 4. Batteri. – Stambog for 1. Art. Bataillon. – Samling af Ansøgninger fra Artilleriet i Hærens Arkiv. – Magnus Strøm: Elevskolen. S. 4, 71. – Johannes Lehmann: Burmeister & Wain gennem Hundrede Aar. S. 70. – J. Krøier og J. Hinge: Den danske Underofficer. S. 207f. – Vilhelm Petersen: Foran og bag Kulisserne. S. 33 ff. – Viggo Lindstrøm: Fra den gamle Vinkælder til det kgl. Teater. S. 122,

¹ Blev taget til Fange af Tyskerne under Stormen paa Dybbøl den 18. April.

² Det var ikke ualmindeligt under Feltoget, at Befalingsmændene gik med Stok i Marken. Se f. Eks. Vilh. Rosenstands Maleri „Fra Forpostkampene i 1864“ (Statens Museum for Kunst).

124 ff. – Viggo Lindstrøm: Teatererindringer og Oplevelser. S. 26, 136 ff. – Robert Neiiendam: Johan Ludvig Heiberg, Elverhøj. S. 20–24. – Teodora Bense, født Andersen: Minder fra mine Forældres Hjem (trykt som Manuskript 1916). S. 78 ff. – Ugeskrift for Retsvæsen 1910, Sagen Nr. 588/1908. – Stephan Sinding: En Billedhuggers Liv. S. 120. – „Fædrelandet“ 1860, „Avertissements Tidende“ 1860, „Dagbladet“ 1861. Illustreret Familieblad „Nutiden“ 1878 (Nr. 76 ff. og Nr. 91 ff.), „Illustreret Tidende“ $\frac{2}{1}$ og $\frac{9}{1}$ 1887, „Søndags-Posten“ $\frac{30}{1}$ 1887, „Underofficersbladet“ $\frac{1}{3}$ 1901, „Nationaltidende“ $\frac{4}{1}$ 1911 og $\frac{19}{10}$ 1944, „Landsoldaten“ og Forfatterretten, Særtryk af Nationaltidende $\frac{9}{12}$ 1911, „København“ $\frac{29}{1}$ 1922, „Berlingske Tidende“ $\frac{3}{6}$ 1944, „Korsets Budskab“ September 1944. – Mundtlige Meddelelser fra Slægten, Professor Arthur Christensen og Teaterhistorikeren Robert Neiiendam.